

В. О. МИСАН,
*к. п. н., завідувач кафедри всесвітньої історії
та методики викладання суспільних дисциплін,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім. академіка С. Дем'янчука*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ КУРСІВ ІСТОРІЇ

Анотація

В статті аналізуються проблеми змісту шкільної та вузівської історії
Ключові слова: історичний зміст, шкільна історія, вузівська історія.

Аннотация

В статье анализируются проблемы содержания школьной и вузовской истории. Ключевые слова: историческое содержание, школьная история, вузовская история.

Annotation

The problems of the contents of History in schools and Universities are analyzed in this article. Key words: historical contents, school History, University History.

Змісти шкільних та вузівських курсів історії на всіх етапах розвитку вітчизняного шкільництва формували офіційні установи, що відповідали за освіту. Сьогодні монополія в формуванні змісту курсів історії належить Міністерству освіти і науки України. Саме ця установа розробляє і затверджує офіційні документи в сфері історичної освіти: стандарти, програми, завдання для державної атестації, підручники тощо. Згідно нормативних вимог педагоги зобов'язані працювати за державними програмами і рекомендувати учням один із підручників, що має гриф Міністерства освіти і науки України. Така практика є загальноприйнятною, оскільки фінансування освіти здійснюється за рахунок державних коштів. Зрозуміло й те, що працівники Міністерства освіти самостійно не укладають навчальних програм, підручників. До цієї роботи вони залучають фахівців з відповідної галузі. На всіх етапах функціонування освітньої галузі діє суб'єктивний фактор. Чи існують механізми впливу на суб'єктивний фактор? Так. Такі механізми є. До першої групи слід віднести науково-методичні засоби впливу. Це ефективні і дієві засоби впливу, але за умови, якщо вони сформовані. Про що йдеться? Наприклад, досліджуючи історичну пропедевтику, нами було встановлено, що упродовж XVIII - XX ст. сформувалися основні принципи, згідно яких здійснювався відбір навчального матеріалу до почат-

кових курсів історії: хронологічний, біографічний, тематичний, краєзнавчий, культурно-побутовий. Загальновідомо, що науково обґрунтовані принципи є обов'язковою умовою формування навчального змісту. Відсутність таких принципів - перша ознака всездозволеності і хаосу в процесі формування змісту освітньої галузі. Окрім того, зміст освіти має свою структуру. Сучасні дидактик науково обґрунтували його три обов'язкових складових: знання, уміння, навички. Таким чином, науково-методичні засоби, з одного боку, є параметрами, яким повинен відповідати, наприклад, зміст шкільної історичної освіти, а з іншого - критеріями для його аналізу.

Інша група засобів впливу - суб'єктивно-оцінювальні. З історичним змістом працюють школярі, студенти, учителі, викладачі, батьки тощо Вони формують оцінку про той чи інший історичний зміст. Вважаємо, що узагальнена оцінка, яку отримують за результатами соціологічних досліджень, зрізів, анкетування, повинна враховуватися при розробці програм, підручників, посібників, завдань тощо.

На інше запитання - "Що вчити з історії ?" на різних етапах розвитку шкільництва, починаючи з XVIII століття і завершуючи сьогоднішнім, намагалися відповісти в різний спосіб. Вітчизняна педагогічна думка зафіксувала ці багатоманітні підходи в міркуваннях педагогів, законодавчих актах, навчальних програмах, концепціях, підручниках тощо. Для кожного етапу функціонування вітчизняної школи характерний свій зміст шкільної історичної освіти. В Російській імперії домінувала історія Росії, в часи СРСР - історія СРСР, в роки незалежності нашої держави - історія України

Проблема змісту шкільної та вузівської історії залишається актуальною, не зважаючи на те, що в останні роки їй не присвятили жодної публічної дискусії. Відсутність публічних дискусій може сприйматися як факт, що в цій царині все вирішено. Чи так це насправді? Для того, щоб дати відповідь на це запитання, очевидно потрібно з'ясувати, що слід розуміти під поняттями "шкільна історія" та "вузівська історія". Як проходив процес формування змісту історичних курсів у сучасній українській освітній системі? Чому вивчення історії є важливим? Чому зміст шкільної та вузівської історії залишається однією із проблем?

Місцю і ролі історичної освіти, здебільшого шкільної, у формуванні сучасного громадянина, присвячено чимало публікацій. Це статті М. Гона, О. Малій, В. Мисана, Л. Калініної, В. Комарова, В. Огнев'юка, Р. Пастушенка, О. Пометун, Є. Смотрицького, О. Туринської, О. Удода, Г. Фреймана та ін. [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 15; 16; 17]. Окремі дослідження з вищезгаданої проблеми мали особливу актуальність у першій половині 90-х років минулого століття, коли в Україні розбудовувалася національна система освіти. У другій половині 90-х років ХХ ст з'явилися публікації, які в основному були присвячені результатам апробації того, що пропонувалося на початковому етапі формування історичної

освіти. Здебільшого вищезгадані автори розглядали історію як один із засобів навчання та виховання сучасної молоді, обґрунтовували концептуальні засади, структуру історичної освіти для різних вікових категорій. Паралельно вони порушували проблему змісту курсів історії.

Що ж слід розуміти під поняттями "шкільна історія" та "вузівська історія"? В історичній дидактиці поки що відсутнє чітке і науково обґрунтоване визначення цих понять. Традиційно так склалося, що під шкільною історією розуміємо адаптовані, згідно певної вікової категорії школярів, курси вітчизняної та всесвітньої історії, укладені за певними принципами (лінійним, науковим, хронологічним тощо), за допомогою яких здійснюються освітні, розвиваючі та виховні завдання. Шкільні курси історії, як правило, можуть бути пропедевтичні (вступні, епізодичні, початкові) та елементарні, які відрізняються від перших тим, що укладені в певній системі за хронологічним принципом, з більш ґрунтовним описом історичних фактів, подій, процесів. Ці курси відрізняються від систематичних тим, що не дають повного уявлення про історію, як систему знань, що включає знання про метод пізнання, джерельну базу, теорії, закони історичних ситуацій тощо [6, с. 4].

Стосовно вузівських курсів, то тут ми маємо дещо складнішу ситуацію і більш не визначену ніж у загальноосвітній школі. Взагалі всі вузівські курси історії мали б бути систематичними і ні в якому разі не елементарними (про пропедевтичні курси не може бути й мови). Однак систематичними можна назвати лише ті історичні дисципліни, які опановують на історичних факультетах. Загальнообов'язковий курс історії України, що вивчається у вузах нашої держави на всіх спеціальностях, окрім тих, де вона є фундаментальною дисципліною, не є систематичним курсом.

Аналіз змісту шкільної та вузівської історії України дозволяє стверджувати, що вона допомагає зберегти не лише той код, який ідентифікує нас як народ, певну спільноту, що має своє минуле, але й збагачує неоціненним досвідом життя. Не дарма ж історію називають учителькою. Щоправда тут же можна констатувати, що людство, хоча й в цілому використовує цей досвід, враховує уроки історії, все ж залишається поганим учнем: слухає - і не чує, дивиться - і не бачить.

Якщо проаналізувати процес формування змісту сучасної шкільної та вузівської історії, то можна стверджувати, що він був не простим. У кінці 80-х і на початку 90-х років ХХ ст. країни колишньої соціалістичної співдружності та новоутворені держави, після розпаду СРСР, стали на шлях оновлення власних освітніх систем. Частина з них пішла шляхом копіювання того, що було характерним для Західної Європи. Інші намагалися створити власні освітні системи. Треті вирішили удосконалити те, що було раніше, використовуючи при цьому здобутки європейського та світового освітнього простору. Який же шлях обрали вітчизняні освітяни? На наше глибоке переконання - третій.

Формування змісту шкільних та вузівських історій відбувалося зверху. Перші навчальні програми були ініційовані структурами, які мали до цього безпосереднє відношення - Міністерством освіти України. Щоправда на початку 90-х років ХХ ст. мали й місце спроби перехопити ініціативу знизу. У середині 90-х років ХХ ст. здійсненна ще одна спроба впровадження альтернативних програм [14]. Однак вона залишилася нереалізованою. До кінця 90-х ХХ ст. років від ідеї впровадження альтернативних програм відмовилися, перейшовши на початку нового століття до єдиних державних стандартів і єдиних державних програм [1; 13].

Зміст вузівських програм з історії також визначається Міністерством освіти і науки України. Право розробляти такі програми залишається за вузами. У 1999 р для обговорення на Всеукраїнській нараді завідувачів кафедр соціально-гуманітарних дисциплін запропонували проект навчальної програми нормативної дисципліни "Історія України" [2]. Цей проект започаткував типові навчальні програми з соціально-гуманітарних дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах. Однак на сьогоднішній день весь пакет програм вузи так і не отримали. Залишається проектом і програма з історії України.

Аналіз змісту типових навчальних програм та тих проектів із історії України, якими користуються сучасні навчальні заклади, переконливо доводить, що за 15 років функціонування національної системи історичної освіти в них мало що змінилося. Ці зміни здебільшого стосуються обсягу змісту. Однак сам зміст залишається без змін. Наведемо конкретні приклади. Розглянемо тему "УНР в часи гетьмана П. Скоропадського".

В шкільних програмах ця тема зазнала суттєвих змін лише в обсязі та аналізі окремих ключових положень. Так за проектом 1992 року на вивчення цієї теми виділялося 5 годин, а загальний обсяг проблем, які потрібно було розглянути школярам, займав 1,5 сторінки тексту [11, с. 41 - 43]. У проекті історії України 1996 року пропонувалося вивчати цю тему упродовж 2 годин, а обсяг пропонованих проблем скоротився до 0,5 сторінки [14, с.49]. В редакції програми 2001 р. запропоновано вивчати тему "Українська держава" упродовж 1 год. Із якими проблемами повинні ознайомитися десятикласники упродовж 45 хвилин навчального часу? "Мирний договір у Брест-Литовську. Вступ німецько-австрійських військ в Україну. Конфлікт Центральної Ради з німецько-австрійською адміністрацією і консервативними колами України. Прийняття Конституції УНР. Гетьманський переворот. Причини падіння Центральної Ради. Гетьман П. Скоропадський і його уряд. Внутрішня та зовнішня політика Української держави. Ставлення політичних партій до гетьманського режиму. Селянські повстання влітку і восени 1918 року. Анулювання РСФРР Брестського миру та наслідки цієї акції для України" [13, с.61]. Нова програма для 12-річної школи фактично залишала для розгляду школярам перелік тих питань, які ми перерахували вище [12, с. 52].

Аналіз запропонованого змісту та практика його реалізації в 10 класі переконливо засвідчують про те, що він залишається не підйомним для одного уроку. Це безпосередньо впливає на якість навчання. Учням важко опанувати і зрозуміти такі складні, динамічні події, які відбувалися упродовж 8 місяців за 1 урок. Вивчення історії перетворюється на своєрідний "галоп". У зв'язку з цим шкільна історія не виконує своїх функцій (освітніх, виховних, розвиваючих). Тому й маємо наслідки - випускники шкіл історію знають погано, хоча й складають державну підсумкову атестацію з історії України (XX ст.).

Більшість випускників шкіл йде до вузу і тут знову в перший рік навчання вони вивчають історію України. Що ж пропонує вуз з тієї ж теми, яку колишні школярі опановували в 10 класі? "Криза Центральної Ради навесні 1918 року. Гетьманський переворот. Українська держава гетьмана П. Скоропадського: внутрішня політика, зовнішньополітичний курс, національно-культурна політика. Повстансько-партизанська війна проти окупантів. Падіння гетьманського режиму" [2, с. 20]. Стає зрозумілим, чому студенти здебільшого користуються шкільним підручниками у вузі. Здавалося, що ця тема мала б вивчатися на дещо іншому рівні, наприклад, тематично-проблемному. Однак вона копіює те коло питань, які у свій час розглядали десятикласники. Використання такого підходу є дублюванням історичного змісту.

Навіть при збереженні змістової частини програми історії України у вузі, її якість вивчення мала б бути іншою. Одним із варіантів міг би стати проблемно-тематичний підхід у вивченні вітчизняної історії. Наприклад, "Проблема участі інтелігенції України у державотворчих процесах 1917 - 1920 років", або "Проблема довіри різних верств населення владним органам у 1917 - 1920 роки" і т. д. Саме такий підхід, як не наш погляд, дозволить не переказувати історію, а досліджувати її дещо на іншому рівні. Паралельно потрібно вирішувати проблему обсягів історичного змісту. Його слід або скорочувати, або ж збільшувати час на його вивчення.

Вирішення проблеми змісту шкільної та вузівської історії може бути й іншим. Ці інші варіанти отримаємо лише в ході публічної дискусії, яку б мали ініціювати науковці. Потреба в такій дискусії, як наголошує, відома в Україні та за її межами, історик Наталя Яковенко, назріла вже давно [18].

Література:

1. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Історія в школах України. - 2004. - № 2. - С. 2 - 7.*
2. *Історія України: Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти: Проект. - К. : Генеза, 1999. - 48 с.*
3. *Калін і на Л. Структура змісту шкільної історії: пошуки підходів, досвіт // Історія в школах України. - 1998. - №1. - С. 25- 30.*
4. *Калініна Л., Пометун О. На шляху до взаєморозуміння: загальноєвро*

лейський контекст шкільної історії// *Історія в школах України*. - 1998. - На 1. -С.21- 25.

5. Концептуальні засади шкільної історичної освіти ("Круглий стіл" на сторінках журналу) // *Історія в школах України*. - 1999. - №3. - С. 20 - 26.

6. Мисан В. До питання про назви курсів шкільної історії// *Історія в школах України*. - 2000. - №2. - С. 2- 5.

7. Огнев'юк В. До питання про зміст історичної освіти // *Історія в школах України*. - 1998. - №4. - С. 2- 5.

8. Пастушенко Р. Концептуальні засади шкільної історичної освіти // *Історія в школах України*. - 1999. - №4. -С. 3-6.

9. Пастушенко Р. Чи потрібен у загальноосвітній школі систематичний курс історії // *Історія в школах України*. - 2000 - №4. - С. 2-5.

10. Пометун О., Фрейман Г. Нові підходи до відбору та структури змісту сучасної історичної освіти // *Історія в школах України*. -2000. -№1. -С. 2-7.

11. Програма з історії України: 7-11 класи //Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 1992. - № 7-8. -С. 2 - 63.

12. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: *Історія України Всесвітня історія*. 5 - 12 класи. - К. : Перун, 2005. - 142 с.

13. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: *Історія України*. 5 - 11 класи. *Всесвітня історія*. 6-11 класи. - К. : Шкільний світ, 2001. - 87 с.

14. Програми для середньої загальноосвітньої школи: *Історія України*. 5 -11 класи. *Всесвітня історія*. 6-11 класи. - К. : Перун, 1996. - 126 с.

15. Смотрицький Є. Про історичну освіту // *Історія в школах України*. - 1997. - №4.-С. 13-15.

16. Туринська О. Технологічні засади історичної освіти // *Історія в школах України*. - 2000. - №3. - С. 11-14.

17. Удод О. Історична освіта і формування духовних цінностей // *Історія в школах України*. - 1996. - №1. - С. 16-20.

18. Яковенко Н. Про потребу дискусії над підручниками з історії України / *Доба*. - 2005. - № 2. - С. 23 - 25.